

Horbatenko, V. 1999. *Strategy for modernization of society. Ukraine and the world at the turn of the millennium*. Kyiv: Akademia (in Ukrainian).

Danilov, A. 1997. *Transitional society: problems of systemic transformation*. Minsk (in Russian).

Touraine, A. 1998. "Modernity and Cultural Specificities", *International Social Science Journal*, 18:448-450.

Inglhart, R. 1997. "Postmodern: the changing values of a changing society", *Polis*, 4: 8-12 (in Russian).

Poiarkova, T. 2015. *Crisis syndrome of modernization of independent Ukraine: causes and means of overcoming*. Sumy: Universytetska knyha (in Ukrainian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-04

УДК: 321.001

Гайко Олег Сергійович

ст. викладач, к. політ.н.,
Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
O.Gaiko@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-9290-2658>

РЕСПУБЛІКАНІЗМ У СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ТЕОРІЇ

Розглядаються основні теоретичні положення республіканської традиції в сучасній політичній теорії. Основну увагу зосереджено на роботах Ф. Петтіта і К. Скіннера. Представлено позицію республіканської традиції в політичній теорії другої половини ХХ ст. і аргументовано популярність цієї традиції сьогодні, висвітлено теоретичні передумови актуалізації республіканської теорії. Показано, яким чином республіканська теорія була актуалізована Кембриджською школою історії політичної думки. Розглянуто особливості республіканської теорії, яка полягає в двох моментах: відкритість республіканського проекту для альтернативних політичних теорій (проектів); представники республіканської теорії акцентують увагу не на політичній теорії, а на історії політичної думки, тобто не розробляють власний теоретичний проект, а актуалізують в політичній теорії і адаптують до сучасних політичних практик республіканську традицію. Простежено витоки республіканської традиції в історії західної політичної думки, особливу увагу акцентовано на розвитку республіканських ідей під час громадянської війни в Англії (1642-1651) і політичному/ідеологічному протистоянні між парламентарями та роялістами, акцентовано увагу на поняттях «політичне тіло» та «король-в-парламенті». Простежено критику республіканського розуміння свободи Т. Гоббсом та наслідки цієї критики для політичної теорії Нового часу. Показано, яким чином республіканське розуміння свободи витісняється негативною концепцією свободи в Новий час, чому ліберальна теорія починає базуватися на негативній концепції свобод. Розглянуто республіканське розуміння свободи як не-домінування (*non-dominatіon*) та співвідношення між концепціями позитивної свободи, негативної свободи і свободи як не-домінування. Представлено критику республіканською традицією ліберальної інтерпретації свободи. Висвітлено значимість теоретичних напрацювань республіканської традиції для сучасної політичної теорії та показано принципову відмінність республіканського підходу від ліберального.

Ключові слова: республіканізм, політична теорія, республіканська традиція, свобода, не-домінування, лібералізм, позитивна свобода, негативна свобода.

Гайко Олег Сергеевич

ст. преподаватель, к. полит. н.,
Харьковский национальный
Университет имени В. Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
O.Gaiko@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-9290-2658>

РЕСПУБЛИКАНИЗМ В СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ

Рассматриваются основные теоретические положения республиканской традиции в современной политической теории. Основное внимание сосредоточено на работах Ф. Петтита и К. Скиннера. Представлено позицию республиканской традиции в политической теории второй половины XX в. и аргументировано популярность этой традиции сегодня, освещены теоретические предпосылки актуализации республиканской теории. Показано, каким образом республиканская теория была актуализирована Кембриджской школой истории политической мысли. Рассмотрены особенности республиканской теории, которая заключается в двух моментах: открытость республиканского проекта для альтернативных политических теорий (проектов); представители республиканской теории акцентируют внимание не на политической теории, а на истории политической мысли, то есть не разрабатывают собственный теоретический проект, а актуализируют в политической теории и адаптируют к современным политическим практикам республиканскую традицию. Прослежено истоки республиканской традиции в истории западной политической мысли, особое внимание акцентировано на развитии республиканских идей во время гражданской войны в Англии (1642-1651) и политическом / идеологическом противостоянии между парламентариями и роялистами, акцентировано внимание на понятиях «политическое тело» и «король-в-парламенте». Прослежена критика республиканского понимания свободы Т. Гоббсом и последствия этой критики для политической теории Нового времени. Показано, каким образом республиканское понимание свободы вытесняется негативной концепцией свободы в Новое время, почему либеральная теория начинает базироваться на негативной концепции свободы. Рассмотрено республиканское понимание свободы как не-доминирование (non-domination) и соотношение между концепциями позитивной свободы, негативной свободы и свободы как не-доминирования. Представлена критика республиканской традиции либеральной интерпретации свободы. Освещена значимость теоретических разработок республиканской традиции для современной политической теории и показано принципиальное отличие республиканского подхода от либерального.

Ключевые слова: республиканизм, политическая теория, республиканская традиция, свобода, не-доминирование, либерализм, позитивная свобода, негативная свобода.

Oleg Gaiko

Assistant professor, Ph. D. in Political Science,
V. N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
O.Gaiko@karazin.ua,
<https://orcid.org/0000-0001-9290-2658>

REPUBLICANISM IN MODERN POLITICAL THEORY

The article discusses the main theoretical provisions of the republican tradition in modern political theory. The main attention is focused on the works of F. Pettit and Q. Skinner. The position of the republican tradition in the political theory of the second half of the twentieth century is presented and the popularity of this tradition is argued today, the theoretical background of the actualization of republican theory is highlighted. It is shown how the republican theory was updated by the Cambridge School of the History of Political Thought. The features of the republican theory, which consists of two points, are considered: the openness of the republican project to alternative political theories (projects), representatives of the republican theory focus not on political theory,

but on the history of political thought, that is, they do not develop their own theoretical project, but actualize in political theory and adapt the republican tradition to modern political practices. The origins of the republican tradition in the history of Western political thought are traced, special attention is focused on the development of republican ideas during the civil war in England (1642-1651) and the political/ideological confrontation between parliamentarians and royalists, focuses on the concepts of «political body» and «king-in-parliament». The criticism of the republican understanding of liberty by T. Hobbes and the consequences of this criticism for the political theory of the Modern era is traced. It is shown how the republican understanding of freedom is supplanted by the negative concept of freedom in modern times, why the liberal theory begins to be based on the negative concept of freedom. The republican understanding of freedom as non-domination and the relationship between the concepts of positive liberty, negative liberty and liberty as non-domination are considered. Criticism of the republican tradition of a liberal interpretation of liberty is presented. The significance of the theoretical developments of the republican tradition for modern political theory is highlighted and the fundamental difference between the republican approach and the liberal one is shown.

Keywords: *republicanism, political theory, republican tradition, liberty, non-domination, liberalism, positive liberty, negative liberty.*

Останні роки як в політичній теорії, так і в політичних дискусіях актуалізувалася тема республіканізму в якості нової альтернативи ліберальній демократії, альтернативи, що включає в себе основні переваги лібералізму, але, разом із тим, позбавлена низки вад лібералізму, які все частіше артикулюються в політичній теорії. Республіканська теорія позиціонує себе в якості більш оптимальної форми соціально-політичної організації, порівняно з лібералізмом, яка здатна організувати більш ефективно та справедливо суспільство і бути більш чутливою до представлення інтересів різноманітних соціальних груп та ідентичностей у сучасних складноорганізованих суспільствах, наповнених протиріччями і конфліктами.

Метою цієї статті є представлення базових положень республіканської теорії та основних аргументів представників республіканізму на користь цієї теорії, планується розглянути республіканське розуміння свободи і критику лібералізму.

Найбільш впливовими, на нашу думку, представниками республіканської традиції є Д. Покок, Ф. Петтіт, К. Скіннер, М. Віролі.

Для розуміння ролі республіканської традиції в політичній теорії необхідно окреслити декілька теоретичних ліній розвитку західної політичної теорії у другій половині ХХ ст., які створили передумови для актуалізації республіканської теорії

По-перше, це дебати між лібералами і комунітаристами, які були детерміновані теорією справедливості Дж. Ролза (Ролз 1995) і виявились досить продуктивними для розвитку політичної теорії (особливо англомовної) в другій половині ХХ ст. Суть цих дебатів, попри їхню значну схема-

тизацію та спрощення, можна представити у вигляді дихотомії індивідуальних та общинних прав. Республіканська теорія позиціонує себе в якості альтернативи між протистоянням лібералів і комунітаристів, пропонуючи такий проект, в якому ідеї як лібералів, так і комунітаристів могли бути реалізованими. На нашу думку, протистояння лібералів і комунітаристів важливе для республіканської теорії в більш широкій теоретичній перспективі. Теорія справедливості Дж. Ролза критично налаштована по відношенню до утилітаризму з ліберальних (чи скоріше лівого крила ліберальної теорії) позицій. Республіканська теорія являє собою опозицію по відношенню до утилітаризму з його ідеєю негативної свободи, яка в ХІХ столітті була кооптована класичним лібералізмом. Таким чином, республіканська теорія прагне не просто подолати дискусію між лібералами і комунітаристами, а принципово змінити сприйняття усієї політичної теорії Нового часу, позиціонуючи республіканізм в якості альтернативи утилітаризму, який обумовив розуміння свободи в рамках ліберальної політичної теорії. Тобто, на думку сучасних теоретиків республіканізму, республіканська теорія і лібералізм мають принципово різну генеалогію в політичній теорії Нового часу.

По-друге, в 80-90-х роках ХХ ст. в західній політичній теорії активно розвиваються дві протилежні тенденції щодо сприйняття ліберальної демократії – апологетика ліберальної демократії (позиція теоретичного мейнстріму) та критика ліберальної демократії (головним чином представлена як лівим, так і правим крилом політичної теорії). Республіканізм, зберігаючи базові принципи лібералізму, пропонує власний, альтернативний по відношенню до лібералізму

му, теоретичний проект, який має бути привабливим як для прихильників лібералізму, так і для його критиків, проект, що інкорпорує в себе найкращі риси лібералізму, разом із цим, позбавлений деструктивних елементів лібералізму (на чому наголошують критики ліберальної демократії).

На нашу думку, саме ці тенденції розвитку західної політичної теорії в другій половині ХХ ст. суттєво вплинули як на актуалізацію республіканської теорії, так і на її популярність.

Таким чином, республіканська теорія позиціонує себе дещо незвичним, як для політичної теорії, чином, вона не протиставляє себе альтернативним політичним проектам (теоріям), а критикуючи їх всіх, акцентує увагу на відсутності принципових протиріч та можливості реалізації альтернативних теорій у рамках республіканського проекту.

Особливістю республіканської теорії є не лише її відкритість до альтернативних політичних теорій, але і те, що представники республіканської теорії не розробляють, а актуалізують в рамках політичної теорії цю традицію. Представники республіканської теорії акцентують увагу не на політичній теорії, а на історії політичної думки, відповідно, йдеться не про розробку власного теоретичного проекту, а про його «відкриття» в рамках історії політичної думки з подальшою актуалізацією в політичній теорії і адаптацією до сучасних політичних практик (що особливо характерно для робіт Ф. Петтіта).

Актуалізація республіканської традиції безпосередньо пов'язана із Кембриджською школою історії політичної думки, яка зумовила ревізію канону історії політичної думки, що було сформовано в ХІХ ст. Така переоцінка канону в рамках історії політичної думки сприяла теоретичному прориву, зокрема робота Д. Покока змінила традиційну інтерпретацію творчого спадку Макіавеллі (Росок 1975), який починає розглядатися в контексті республіканської традиції. Власне, саме роботи Д. Покока (пізніше К. Скіннера та Ф. Петтіта) актуалізували інтерес до республіканської традиції в рамках історії політичної думки.

Зважаючи на те, що сучасні представники республіканської традиції не претендують на авторство цієї теорії, а намагаються її актуалізувати в політичній науці як несправедливо забуту теорію в історії політичної думки, варто схематично представити історію розвитку республіканської традиції в Новий час.

У своїх роботах К. Скіннер і Ф. Петтіт виділяють в якості ключового етапу розвитку республіканської теорії громадянську війну в Англії (1641-1651 рр.), коли парламентарії актуалізувати республіканізм в якості політичної/ідеологічної позиції у процесі протистояння із роялістами, при цьому ключовим предметом протистояння була концентрація владних повноважень. Роялісти наполягали на тому, що король є єдиним носієм суверенітету, парламентарі аргументували верховну суб'єктність парламенту англійським середньовічним правовим принципом «король-в-парламенті», що, на їхню думку, давало можливість розглядати парламент в якості одного цілого з королем. Правові і політичні аргументи та наслідки протистояння між парламентарями і роялістами через апеляцію до правового принципу «король-в-парламенті» детально висвітлені в дослідженні Е. Канторовича (Канторович 2015). Важливим наслідком цього протистояння була актуалізація парламентарями середньовічного поняття «політичне тіло», за допомогою якого індивідуальна свобода була похідною від загальної свободи, тобто не могло бути індивідуальної свободи в несвобідному суспільстві. Таким чином, свобода розглядалась не як індивідуальна категорія, а як колективна, на думку К. Скіннера, таке розуміння свободи зумовлено буквальним сприйняттям поняття «політичне тіло» (Скіннер 2006: 42). Відповідно до такого підходу, ми можемо говорити про існування єдиного механізму набуття/втрати свободи як для індивіда, так і для суспільств. Найбільш відомим представником республіканської традиції періоду громадянської війни в Англії був Дж. Гаррінгтон.

Основним критиком республіканського підходу до розуміння свободи був Т. Гоббс, позиція якого стала домінуючою в розумінні свободи протягом всього Нового часу (Скіннер 2006). Т. Гоббс вважав аргументи республіканців безпідставними, оскільки несвобода – будь-яке втручання, або загроза втручання, закон передбачає санкцію (тобто загроза втручання) щодо можливих дій індивіда, таким чином, на думку Т. Гоббса, свобода можлива у двох випадках: коли дії індивіда ніяк не регламентуються законом та коли відсутній закон взагалі (тобто додержавний стан). Якщо існує закон, то не принципово, хто є джерелом цього закону: монарх чи спільнота громадян. На думку Т. Гоббса, коли діє закон, у індивідів обмежена свобода, і неважливо йдеться про абсо-

лютну монархію чи республікою. Ця теза Т. Гоббса мала показати безпідставними протиставлення республіканцями абсолютній монархії республіки.

В ідеях Т. Гоббса свобода ототожнюється з природнім станом, а для республіканців свобода має громадянське походження. Таке розмежування закріплюється в політичній теорії XVIII ст. у вигляді громадянської свободи (*civil liberty*) та природної свободи (*natural freedom*), остання буде мати суттєвий вплив на розвиток політичної та правової теорії Нового часу (Петтит 2016: 131).

Під впливом утилітаристів, зокрема І. Бентама та У. Пейлі, в XIX ст. в лібералізмі набула популярності негативна концепція свободи (яка виводиться фактично з робіт Т. Гоббса). Ф. Петтіт пояснює обрання лібералізмом саме негативної концепції свободи розширенням громадянських прав в XIX ст., що робило проблематичним застосування республіканського розуміння свободи через його елітарний характер (Петтит 2016: 105).

Базовою категорією в теорії республіканізму є поняття «свобода» і його особлива інтерпретація в республіканській традиції. Для аргументації республіканського розуміння свободи представники республіканської теорії звертаються до розмежування свобод І. Берліна, які містяться в його роботі «Дві концепції свободи» (1958 р.), саме ця робота стала класичною в концептуалізації свобод і суттєво вплинула на розвиток політичної теорії. Центральною ідеєю І. Берліна є розмежування двох типів свободи – позитивної та негативної (Берлін 2001: 47-52). Негативна свобода розглядається як відсутність втручання, позитивна свобода передбачає не лише відсутність втручання, але й активну участь актора (індивіда чи групи) в контролі над собою. Негативна свобода стала ідеалом для політичної теорії, завдяки інтерпретації І. Берліна в політичній теорії закріпилось уявлення про те, що республіканський ідеал пов'язаний із позитивною свободою, разом із тим, негативне розуміння свободи характерне для політичної теорії Нового часу (починаючи з робіт Т. Гоббса).

Дослідження в рамках історії політичної думки К. Скіннера (Скіннер 2006, Скіннер 2018) та Ф. Петтіта (Петтит 2016) показують, що уявлення про те, що республіканським ідеалом є позитивна інтерпретація свободи, є хибним і було сформовано в Новий час. По відношенню до дихотомії позитивна-негативна свобода республіканізм займав альтернативну позицію, цю думку досить

аргументовано показує Ф. Петтіт, який в концепціях позитивної та негативної свободи І. Берліна побачив недолік, що полягає в можливості існування ситуації, за якої втручання відсутнє, однак домінування присутнє, адже це різні поняття і можливе домінування без втручання. Саме недопущення ситуації, за якої відсутнє втручання, але присутнє домінування, і є принциповою для республіканської теорії, яка розглядає свободу як не-домінування (*non-domination*) (Петтит 2016: 56).

Таким чином, з точки зору республіканської теорії, ми можемо говорити не про дві концепції свободи, а про три:

1. Негативна свобода – відсутність втручання;
2. Позитивна свобода – не лише відсутність втручання, але й контроль актора над собою;
3. Республіканське розуміння свободи – свобода як не-домінування.

Відповідно, республіканський ідеал пов'язаний не з позитивною свободою (ця думка є хибною), а із розумінням свободи як не-домінуванням і займає особливе місце між позитивною та негативною концепціями свободи. В розумінні свободи, власне, і полягають базові відмінності між республіканізмом і лібералізмом, останній розглядає свободу в рамках негативної концепції, республіканізм, в свою чергу, сприймає свободу як не-домінування.

Оскільки теоретики республіканізму актуалізують республіканську традицію в тому вигляді, в якому вона була сформована в рамках історії політичної думки до Нового часу (починаючи з часів Римської республіки, республіканізму епохи Відродження і закінчуючи республіканськими теоретиками періоду громадянської війни в Англії), важливим є розмежування історичного республіканізму (так би мовити «автентичного» республіканізму) від сучасних республіканських проектів, які позиціонують себе в якості альтернативи ліберальній демократії. Ф. Петтіт проводить принципове розмежування між республіканізмом Г. Арєндт і республіканською традицією.

На думку Ф. Петтіта, республіканізм Г. Арєндт безпосередньо пов'язаний із комунітаризмом, оскільки розглядає громадян в якості «панів», а державу і чиновників – в якості «прислуги», суспільним ідеалом в такій перспективі є опора громадян на самих себе і лише за деяких обставин громадяни можуть спиратися на державу і чиновників. Республіканська традиція (до якої належать

Ф. Петтіт і К. Скіннер) передбачає, що громадяни є «замовником», а держава і чиновники – «виконавцем» (Петтіт 2016: 42).

Таким чином, представники республіканської традиції намагаються актуалізувати в рамках сучасної політичної теорії республіканський проект. Головною особливістю республіканського проекту є специфічне розуміння свободи як не-домінування, що дає можливість представникам цього проекту позиціонувати республіканізм в якості альтернативи лібералізму, який має тривалу традицію в рамках історії політичної думки і є відкритим для різноманітних проектів (теоретичних напрямків) у сучасній політичній теорії.

ЛІТЕРАТУРА

Ролз, Д. 1995. Теория справедливости. Новосибирск: Издательство Новосибирского университета.

Роскок, J.G.A. 1975. The Machiavellian Moment: Florentine Political Theory and the Atlantic Republican Tradition. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Канторович, Э. 2015. Два тела короля. Исследование по средневековой политической теологии. М.: Изд-во Института Гайдара.

Скиннер, К. 2006. Свобода до либерализма. СПб.: Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге.

Петтіт, Ф. 2016. Республіканізм. Теория свободы и государственного правления. М.: Изд-во Института Гайдара.

Берлин, И. 2001. «Две концепции свободы», *Философия свободы: Европа*. М.: Новое литературное обозрение: 46-68.

Скиннер К. 2018. Истоки современной политической мысли: в 2 т. Т. 1: Эпоха Ренессанса. М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС.

REFERENCES

Rawls, J. 1995. A Theory of Justice. Novosibirsk: Izdatel'stvo Novosibirskogo universiteta (in Russian).

Rosok, J.G.A. 1975. The Machiavellian Moment: Florentine Political Theory and the Atlantic Republican Tradition. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Kantorowicz, E. 2015 The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology. M.: Izd-vo Instituta Gaydara (in Russian).

Skinner, Q. 2006. Liberty before Liberalism. Spb.: Izdatel'stvo Yevropeyskogo universiteta v Sankt-Peterburge (in Russian).

Pettit, F. 2016. Republicanism: a theory of freedom and government. M.: Izd-vo Instituta Gaydara (in Russian).

Berlin, I. 2001. «Two Concepts of Liberty», *Philosophy of liberty: Europe*. M.: Novoye literaturnoye obozreniye: 46-68 (in Russian).

Skinner, Q. 2018. The Foundations of Modern Political Thought: Vol. I: The Renaissance. M.: Izdatel'skiy dom «Delo» RANKhiGS (in Russian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2020-37-05

УДК 328.18

Шиян Ольга Миколаївна

аспірантка кафедри політології,
Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
shiyanelga@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-3882-7965>

ЧИННИК ДЕЛЕГІТИМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

Розглядаються та аналізуються чинники легітимації та делегітимації влади в контексті функціонування держав перехідного типу. Особливістю таких держав є проблема консолідації громадян на основі спільних цінностей, відсутність яких поступово призводить до делегітимації політичного режиму. Особливу увагу приділено класичним та сучасним трактуванням легітимності та відповідних концепцій. Дано розуміння дефініції «легітимність» як порядок, за якого визнається влада панівних та добровільне підпорядкування керованих, тобто вільне визнання з боку кожного члена правового суспільства.

© Шиян О.М., 2020.